

В.І. Гугля.

Система укріплень маєтку Хмельницьких в с.Суботів.

На середину XVII ст. військово-політична ситуація на етнічних українських землях зазнала якісних змін — утворилась незалежна Українська держава. Успішні дії гетьманської дипломатії приводять до міжнародного визнання України. Однак Б.Хмельницький, аналізуючи ситуацію, що склалася, приходять до висновку — в сильній Українській державі абсолютно не зацікавлені всі тодішні найближчі сусіди: Московія, Річ Посполита, Туреччина. Перед молодого державою постає цілком реальна загроза втрати всіх завоювань. В зв'язку з цим, поряд із активною політичною діяльністю, посилено ведуться роботи по створенню нових та удосконаленню вже існуючих укріплень. Прикладом таких робіт була організація системи укріплень маєтку Хмельницьких в с.Суботів.

Укріплення Суботова та його околиць XVII ст. за місцевим розташуванням розподіляються на 3 групи: центральна — найбільша і основна — оборонні споруди замку та Іллінської церкви; південна — Вовчий шпиль — спостережний пункт і укріплення для захисту південної сторони маєтку; заплава Тясмина — хутори на пагорбах та панівна висота Камінна гора, що здійснювали додатковий контроль над Суботівським шляхом і контролювали р.Тясмин. В окрему групу виділяються підземні ходи, що грали роль

комунікацій між укріпленнями або окремими їх ділянками.

Центром містечка був замок з укріпленою площею близько 2 г., (Кучера М.П.), природні вигоди розташування якого були укріплені інженерними спорудами. Його оточували рів і 2 ряди валів із ескарпованими схилами (Крип'якевич І.П.). На верхньому валу був ряд вкопаних загострених паль. До складу оборонних споруд входили і вежі — одна кам'яна та три дерев'яних. Поблизу замку проживала більшість населення — не далі, ніж в 15 хв. пішого ходу.

Іллінська церква, збудована коштом Б.Хмельницького, на що неодноразово вказує С.Величко, в 1653 р. за його ж проектом була окремим укріпленням в системі оборонних споруд замку. І підсилювала його південну ділянку. При необхідності споруда, маючи більш як метрової товщини стіни в 2 яруси бійниць, могла вести бій самостійно. Саме з цих міркувань дзвіниця була дерев'яною і нижчою за церкву. В разі загрози захоплення церкви, оборонці могли відійти до замку через підземний хід або, навпаки, отримати через нього підкріплення. Залишки підземного ходу зберіглися до нашого часу. Взагалі, штурм замку з боку Іллінської церкви був неможливий. Для нападу ця ділянка укріплень була найневигіднішою. Адже тут противник перебував під вогнем як із церкви, так і із замку. Різні джерела вказують, що в особистому розпорядженні гетьмана знаходилось від 30 до 40 гармат. Важко припустити, що вони були тільки в Чигирині... Крім того, противник перебував під постійною загрозою удару з тилу — з боку Вовчого шпиля. Про те, що ця ділянка в разі введення бойових дій найбезпечніша, свідчить знаходження тут саду та звіринця (Похилевич Л.).

Дані археологічних розкопок 1992 р. свідчать про два етапи в будівництві замку (Кучера М.П.), хронологічні рамки яких визначаються за відомими датами життя та діяльності Михайла і Богдана Хмельницьких.

Перший — 1616 — 1620 рр. Суботів є власністю М.Хмельницького, який закладає власне фундамент замкових

укріплень: споруджує та ескарпує вали, викопує рів, буде дерев'яні вежі та частокіл. Впевнено можна говорити про використання ним залишків більш ранніх скіфських і слов'янських укріплень.

Другий – 1622 – 1653 рр. Б.Хмельницький продовжує спорудження укріплень. Логічно припустити, що тут він використовує свої знання в галузі фортифікації, яких набув у Франції. Початок 50-тих років приносить якісні зміни в архітектуру замку: споруджуються будівлі із каменю та цегли. Це будинок гетьмана та Іллінська церква, що з'єднані між собою підземним переходом, обкладеним цеглою. Будівництво Іллінської церкви знаменує собою остаточне оформлення системи оборони замку. Крім того, на середину XVII ст. укріплення замку мали ще одну, дещо специфічну функцію – представницьку. Вони повинні були викликати у іноземних гостей і послів повагу до господаря – гетьмана України, а від так – до всієї держави.

Говорячи сучасною мовою, це була глибокоешелонована оборона з максимальним використанням природних перешкод, які, при необхідності, підсилювались інженерно. Кожна група оборонних споруд могла вести бій автономно при постійній взаємодії з іншими групами. Практично маєток Хмельницьких мав структуру укріпленого району, на який було покладено виконання слідуючих завдань:

- забезпечення захисту місцевого населення і його майна та продукції господарства маєтку (сюди входив резервний запас продуктів харчування з тривалими строками зберігання на випадок облоги або забезпечення діючої армії);
- контроль над Суботівським шляхом на відрізку Суботів-Новосельці;
- стримування противника до підходу основних сил.

Така організація маєтку не була чимось винятковим для України XVII ст., а кількість основних груп укріплень залежала

від характеру місцевості. Підтвердження цього маємо в подорожніх нотатках Павла Халебського (Алеппського), який пише, що та частина українських земель, яку Б.Хмельницький відвоював у Речі Посполитої, “вся наповнена людом, укріпленними містами й фортецями, як гранат зернами”.